

ТЕОРІЯ МИРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТІВ Й. ГАЛЬТУНГА ТА ЇЇ ПОТЕНЦІАЛ

Кундельський Д. В.,

аспірант

Національного університету «Острозька академія»

У статті проаналізовано наукові підходи до конфлікту як суспільно-політичного явища й теорію мирної трансформації конфліктів норвезького вченого Й. Гальтунга.

Конфлікт може виконувати як позитивні, так і негативні функції в суспільстві. Якщо розглядати суспільство на макрорівні, то в суспільних науках виробилися два головні підходи до його аналізу – структурно-функціональний і конфліктний. Перший підхід наголошує на негативних наслідках конфлікту для суспільства, тоді як другий звертає увагу на його функціональний характер.

Й. Гальтунг визначає конфлікт як соціальну систему суб'єктів, що мають несумісні цільові стани, і виділяє три ключові компоненти в його структурі: ставлення, поведінку, протиріччя (трикутник конфлікту), а в основі фундаментальних конфліктів, на думку вченого, закладено ключові потреби людини: безпеки, добробуту, свободи та ідентичності.

Життєвий цикл конфлікту вчений поділяє на три фази – до насилля, під час насилля й після насилля, які він відокремлює одна від одної вибухом і припиненням насилля. Але це не означає, що насилля не можна уникнути взагалі та що конфлікт неминуче супроводжується насиллям і руйнацією, стверджує Й. Гальтунг.

Досліджено типологію конфліктів Й. Гальтунга та п'ять основних шляхів їх розв'язання, серед яких особливе місце посідає його метод «трансценд» як найскладніший і водночас найкращий спосіб досягнення оптимального результату для всіх суб'єктів конфлікту. Метод «трансценд» має на меті трансформацію конфлікту, що передбачає перенесення його в нову реальність і досягнення миру. Співчуття, ненасилля і творчість – ось які головні підходи виділяє Й. Гальтунг для успішного розв'язання і трансформування конфлікту.

Проаналізовано пропозиції вченого щодо трансформації відомих міжнародних конфліктів у XX ст., зокрема між Північною та Південною Кореєю й між Перу та Еквадором.

Висловлено думку, що теорія Й. Гальтунга має великий гуманістичний потенціал, адже в умовах наявності вогнищ постійно діючих міжнародних конфліктів і загрози застосування ядерної зброї вона пропонує найбільш оптимальні шляхи для їх мирного врегулювання.

Ключові слова: конфлікт, трансформація конфлікту, насилля, метод «трансценд».

Постановка проблеми. У різних сферах суспільного життя конфлікти постійно супроводжували життєдіяльність людини. Конфлікт має соціальну природу, оскільки учасниками конфлікту завжди є люди або певні соціальні групи та спільноти. Історія засвідчує, що безконфліктного розвитку суспільства не існує, а екстремальні форми прояву конфліктів (війни, революції, теракти) мають місце в міжнародних відносинах у XXI ст. Тому актуальним є питання пошуку оптимальних шляхів розв'язання конфліктів, зокрема їх мирної трансформації.

Варто відзначити, що конфлікт може виконувати як позитивні, так і негативні функції в суспільстві. Якщо розглядати суспільство на макрорівні, то в суспільних науках виробилися два головні підходи до його аналізу – структурно-функціональний (Т. Парсонс, Р. Мертон) і конфліктний (Р. Дарендорф, Л. Козер). Перший підхід наголошує на негативних наслідках конфлікту для суспільства, тоді як другий звертає увагу на його функціональний характер [1, с. 1].

Зокрема, німецький соціолог Р. Дарендорф пропонує альтернативу функціональній моделі, наголошуючи на тому, що конфлікти «розлиті» в різних сегментах суспільства [1, с. 2].

Американський соціолог, розробник позитивно-функціональної концепції теорії соціального конфлікту Л. Козер звертає увагу на те, що суспільні конфлікти відбуваються у формі боротьби за обмежені матеріальні ресурси, престиж, владу, ідеологічні та моральні цінності. На думку вченого, суспільний конфлікт – це боротьба за цінності й претензії на певний соціальний статус, владу та недостатні для всіх матеріальні блага; боротьба, в якій метою конфліктуючих сторін є нейтралізація, заподіяння шкоди або знищення суперника [1, с. 2].

Український політолог Ю. Мацієвський пропонує і власне визначення конфлікту як деструктивну взаємодію щонайменше двох сторін, що виникає через різні ціннісні орієнтації, несумісність інтересів або ж недостатність ресурсів і метою якої є збереження або зміна наявних у системі відносин. Автор акцентує увагу на тому, що необхідною умовою виникнення конфлікту є наявність певної соціальної структури, в межах якої відбувається взаємодія суб'єктів конфлікту [1, с. 6].

Метою статті є аналіз теорії мирної трансформації конфліктів Й. Гальтунга та перспектив її практичного застосування під час вирішення найбільш гострих соціально-політичних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Конфлікти апріорі є невід'ємним складником будь-якого суспільства, проте справжнє мистецтво політики полягає в тому, щоб ефективно й раціонально їх регулювати, нівелюючи їх негативні наслідки, які можуть супроводжуватися насиллям.

Так, тільки за 80 років ХХ століття у світі відбулося понад 150 воєн, що коштували людству понад 100 млн. життів [2].

На жаль, і в сучасному ХХІ ст. війна як крайня форма вираження конфліктів не втратила своєї привабливості. Так, лише з початку 2000 по 2014 рр. у світі трапилося понад 30 збройних конфліктів [3].

Не меншою загрозою для мирного існування всього людства є наявність ядерної зброї в дев'яти держав світу. У їхньому розпорядженні, за даними Стокгольмського інституту досліджень проблем миру (SIPRI), на січень 2017 року перебувало близько 15 тисяч ядерних боєголовок, а на частку США й Росії припадає близько 93 відсотків усіх атомних боезарядів на планеті [4].

Отже, очевидним є те, що міжнародній спільноті потрібно шукати альтернативні шляхи подолання конфліктів, формувати культуру та поведінку миру в усіх суспільних інститутах (ЗМІ, освіта, сім'я, державна влада тощо).

Одним із ідейних натхненників ненасильницького шляху вирішення конфліктів є відомий норвезький учений Й. Гальтунг, який як миротворець брав участь у понад 100 різноманітних персональних, соціальних і макроконфліктах [5]. Відомо також, що вчений є передовим консультантом ООН, ОБСЄ та Ради Європи з проблем регулювання конфліктів, а міжнародна організація Transsend, яку заснував учений, сьогодні налічує понад 400 науковців-практиків із понад 60 країн світу [6].

Саме поняття конфлікту науковець визначає як соціальну систему суб'єктів, що мають несумісні цільові стани. Конфлікт, як зауважує вчений, – це умова, за якої існують суб'єкти в переслідуванні чи захисті несумісних цілей [7, с. 35, 108].

У структурі конфлікту Й. Гальтунг виділяє три компоненти: ставлення, поведінку та протиріччя – і пропонує розглядати їх невіддільно один від одного [8, с. 80].

В основі фундаментальних конфліктів, як уважає вчений, лежать основні потреби людини – безпеки, добробуту, свободи й ідентичності [8, с. 84–85].

У праці «Theories of Conflict» Й. Гальтунг виділяє поряд із чотирма групами базових людських потреб похідні від них найбільші соціально-політичні проблеми сучасності: насилля, бідність, репресії та забруднення навколишнього середовища [7, с. 161–162].

Саме основні потреби дають змогу пояснити, чому деякі конфлікти стають настільки складними, тривалими, фундаментальними й важко виліковними, адже вони розгортаються довкола основних цілей (цінностей та інтересів) [8, с. 85].

Типологію конфліктів, яку застосовує Й. Гальтунг у різних працях, є доволі варіативною. Так, за загальним критерієм типу акторів, які беруть участь у конфлікті, він виділяє конфлікти особистостей, груп і суспільств [8, с. 43].

У праці «Трансформація конфлікту мирними засобами» (2000 р.) науковець більш деталізовано подає типологію конфліктів, використовуючи метод протиставлення, тобто виділяючи лінії розриву, які існують у людському суспільстві:

1. Навколишнє середовище: люди проти природи (спецієсизм);
2. Стать: чоловіки проти жінок (сексизм);
3. Покоління: люди похилого віку проти середнього віку чи молоді (ейджизм);
4. Раса: світлі проти темних (расизм);
5. Клас: повновладні й безвладні (класизм);
- А) політична влада (ті, хто вирішують за когось чи репресують когось);
- Б) військова влада (ті, хто застосовують силу чи вбивають когось);
- В) економічна влада (ті, хто експлуатують когось);
- Г) культурна влада (ті, хто проникають, зумовлюють, відчужують когось);
6. «Нормальні» проти «девіантних» (стигматизм);
7. Нація/культура: панівна проти приниженої (націоналізм);
8. Географія: центр проти периферії (централізм) [8, с. 146].

Конфлікт, подібно до органічних форм, має власний життєвий цикл. Він виникає, досягає емоційного, навіть насильницького кульмінаційного пункту, спадає, зникає й часто виникає знов.

Тут є своя логіка, вважає Й. Гальтунг, оскільки окремі особи та групи (нації, держави тощо) мають цілі [8, с. 13].

Життєвий цикл конфлікту вчений поділяє на три фази – до насилля, під час насилля й після насилля, які він відокремлює одна від одної вибухом і припиненням насилля. Але це не означає, що насилля не можна уникнути взагалі та що конфлікт неминуче супроводжується насиллям і руйнацією, стверджує Й. Гальтунг [8, с. 13].

У працях Й. Гальтунг аналізує різні шляхи розв'язання конфліктів, зокрема в книзі «Трансформація конфлікту мирними засобами» Й. Гальтунг виділяє п'ять шляхів розв'язання конфлікту: перемога однієї сторони, перемога іншої, уникнення, компроміс і «вихід за межі» (перенесення) або «трансценд». Головна ж теза науковця полягає в тому, що, чим більше існує альтернатив, тим менш вірогідним є застосування насилля [8, с. 21–22].

У першому випадку одна зі сторін перемагає за рахунок іншої, тоді як інша зазнає поразки, у другому – навпаки. Уникнення означає, що обидві сторони відмовляються від своїх цілей на певний час. Компроміс передбачає, що обидві сторони від чогось відмовляються, але щось здобувають. І, нарешті, у разі «трансценду» конфліктна ситуація визначається по-новому; обидві сторони здобувають більше, ніж утрачають [8, с. 86].

Перенесення означає передбачення ситуації з тим, щоб розімкнути те, що виглядало як несумісне, заблоковане, і відкрити нові перспективи для трансформації конфлікту, а ключем для цього є насамперед творче мислення [8, с. 26].

Творчість подібна до наукового процесу й передбачає зміну парадигми, що описує запропонована схема. Й. Гальтунг наводить приклад про щура, який шукає вихід із лабіринту й, раптом підстрибнувши, виявляє, що він не має стелі. Цей випадок нагадує те, що соціологи називають «третьою змінною» в множинному аналізі. Коли, наприклад, між «Х» та «У» немає жодного зв'язку, але третя змінна «Z» його виявляє. Творчий акт полягає у визначенні цієї третьої (четвертої, п'ятої) змінної, якої раніше в цьому випадку не було (наприклад, тріщинки на яйці перед тим, як поставити його вертикально) [8, с. 28].

Отже, трансформація конфлікту – це перенесення його в нову реальність. Трансформувати конфлікт – означає змінити цілі учасників конфлікту, визначивши для них інші цілі, знявши конфлікт із ґрунту, який учасники підготували для цього конфлікту включно з дискурсами, що обстоюють нездоланність цієї несумісності (неможливість трансцендувати суперечності), і, нарешті, перенісши його в більш перспективне місце [8, с. 30].

Конфлікт, як зауважує Й. Гальтунг, повинен бути спрямований не просто проти насилля, а в русло розвитку. Наприклад, реконструкція колишньої Югославії, мир і добробут на Близькому Сході, подолання бідності в Перу тощо [8, с. 31].

Подібні цілі повинні базуватися на глибокому розумінні культури і структур, у межах яких розгортається конфлікт, учасників та учасниць конфлікту й понад усе самого конфлікту. Практика розв'язання конфлікту має бути вкорінена в теорії, а теорія – виростати з практики. Це можливо тоді, коли люди будуть творчими особистостями, а не лише такими, що співчують та уникають насильства (цих двох якостей замало) [8, с. 31].

Співчуття, ненасилля і творчість – ось які головні підходи виділяє Й. Гальтунг для успішного розв'язання і трансформування конфлікту, на противагу таким складникам конфлікту, як «ставлення-поведінка-суперечність». Тут діалог є тим засобом, що дає змогу рухатися вперед. Співчуття (емпатія) проявляється як здатність до глибокого емоційного та пізнавального розуміння Іншого чи Іншої, логіки, яка керує ними. Ненасилля – це здатність опиратися спокусам насиллям і водночас пропонувати конкретні ненасильницькі заходи щодо подолання конфлікту. І, нарешті, творчість – це здатність виходити за рамки уявлень сторін конфлікту, виявляти нові способи досягнення його соціальної природи [8, с. 91].

Метою трансформації конфлікту є досягнення миру між конфліктуючими сторонами. Й. Гальтунг розглядає мир як здатність справлятися з конфліктами самостійно, творчо й ненасильницькими засобами, залучаючи до цього процесу кожного й кожна. Мир у його розумінні є відсутністю деструктивної поведінки та насилля [9, с. 61–65].

Варто відзначити, що теоретичні ідеї Й. Гальтунга щодо трансформації конфліктів і миру втілено в конкретних пропозиціях ученого щодо розв'язання міжнародних конфліктів, які мають місце й до сьогодні.

Так, Й. Гальтунг пропонує використати метод «трансценду» на прикладі з Кореїським півостровом шляхом відкриття залізничного чи автомобільного сполучення між двома Кореями, як пропонує Економічна комісія ООН. Кордон між двома Кореями – це водночас кордон між бідними (В'єтнам, Китай, Північна Корея) та багатими країнами (Південна Корея, Японія, Тайвань), які з часом можуть створити Східноазійський спільний ринок, економічний союз чи спільноту на зразок ЄС [8, с. 32].

Наочним прикладом того, як на практиці втілити в життя розв'язання конфлікту творчим шляхом, є ідея, яку подав Й. Гальтунг під час вирішення територіального конфлікту між Перу та Еквадором у 1995 році. Норвезький учений запропонував спірну прикордонну територію між країнами перетворити на спільно керовану «бінаціональну зону з природним парком», що приверне увагу туристів і буде приносити дохід обом країнам. Колишній президент Еквадору С. Дюран Бальєн погодився з пропозицією науковця, відзначивши, що за 30 років не чув кращої за неї. З невеликими змінами пропозицію Й. Гальтунга прийняли й представники Перу й мирний договір між країнами був підписаний у Бразилія в 1998 році [10, с. 14–15].

Конкретні пропозиції запропонував учений і щодо розв'язання ізраїльсько-палестинського конфлікту (почався в 1964), конфлікту в Північній Ірландії (1970 р.), на північному Заході Югославії (1991 р.) тощо. Спільними рисами оптимальних шляхів розв'язання конфліктів, які пропонує дослідник, є ненасилля, багатосторонній діалог і рівноправність сторін [8, с. 154].

Висновки. Теорія Й. Гальтунга, безумовно, має великий гуманістичний потенціал, адже в умовах наявності вогнищ постійно діючих міжнародних конфліктів і загрози застосування ядерної зброї вона пропонує найбільш оптимальні шляхи для їх мирної трансформації та побудови кращого майбутнього.

Варто також відзначити, що розвиток ідей Й. Гальтунга й упровадження їх у політичну практику України набуває особливої ваги задля припинення війни та подолання наслідків російської агресії проти України.

Хоча доцільно зауважити, що принципові положення теорії мирної трансформації Й. Гальтунга не можна назвати революційними, адже сам учений багато ідей запозичив від Махатми Ганді та буддизму, а сама ідея миру простежується практично в усіх світових релігіях.

Проте постає закономірне питання: чому мирна трансформація конфліктів не є домінуючою в практиці їх розв'язанні на міжнародному рівні? На нашу думку, відповідь на це запитання криється в незмінній природі людини – пристрасті до влади, домінуванні та, власне, й самому насиллі. Ця думка, проте, не є новою, адже, наприклад, представники школи політичного реалізму в міжнародних відносинах (Г. Моргентау, Р. Арон та інші) стверджують, що конфлікти і війни будуть існувати завжди, бо національні інтереси держав будуть зіштовхуватися один із одним, а мир і стабільність не мають нічого спільного з виявом волі чи розуму, а є лише функцією рівноваги сил і збігу інтересів [11].

Тим не менше теорія мирної трансформації конфліктів Й. Гальтунга, безумовно, повинна застосовуватися на практиці, наскільки це можливо, бо сучасний світ, як і раніше, потребує позитивних еволюційних змін, проте в глобальному контексті людство ще не може виключно мирними засобами й без насилля вирішувати конфлікти.

Kundelskyi D. The theory of peaceful conflicts transformation of J. Galtung and its potential

The article analyzes the scientific approaches to conflict as a socio-political phenomenon and the theory of peaceful transformation of conflicts of the Norwegian scientist J. Galtung.

Conflict can perform both positive and negative functions in society. If we consider society at the macro level, the social sciences have developed two main approaches to its analysis – structural-functional and conflicting. The first approach emphasizes the negative effects of conflict on society, while the second draws attention to its functional nature.

J. Galtung defines the conflict as a social system of subjects with incompatible target states and identifies three key components in its structure: attitude, behavior, contradictions (conflict triangle), and the basis of fundamental conflicts, according to the scientist, laid the key human needs: security, welfare, freedom and identity.

The life cycle of a conflict is divided into three phases by the scientist – before the violence, during the violence and after the violence, which he separates from each other by the explosion and termination of the violence. But this does not mean that violence cannot be avoided at all and that conflict is inevitably accompanied by violence and destruction, according to J. Galtung.

The typology of conflicts of J. Galtung and five main ways of their solution are investigated, among which his method “transcend” is considered as the most difficult and at the same time the best way to achieve optimal result for all subjects of the conflict. The method of “transcend” aims to transform the conflict, which involves transferring it to a new reality and achieving peace. Compassion, non-violence, and creativity – this is what the main approaches of J. Galtung provides for the successful resolution and transformation of the conflict.

The proposals of the scientist concerning the transformation of well-known international conflicts in the twentieth century, in particular between North and South Korea and between Peru and Ecuador, are analyzed.

The view is expressed that J. Galtung's theory has a great humanistic potential, since in the presence of centers of permanent international conflicts and the threat of the use of nuclear weapons, it offers the most optimal ways for their peaceful settlement.

Key words: conflict, transformation of conflict, violence, “transcend” method.

Література:

1. Мацієвський Ю. Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів. *Людина і політика*. 2004. № 3. С. 2–6.
2. Гилинский Я. Социальное насилие. URL: https://zakon.ru/blog/2012/3/9/socialnoe_nasilie (дата звернення: 27.04.2019).
3. Хронология войн XXI века. URL: http://historywars.info/Hronologija_vojn_5_XXI_veka.html (дата звернення: 27.04.2019).
4. Ядерные державы: кто имеет самое опасное оружие в мире. URL: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/science/yadernye-derzhavy-kto-imeet-samoe-opasnoe-oruzhie-v-mire-1061165.html> (дата звернення: 27.04.2019).
5. 50 Years – 100 Peace & Conflict Perspectives. *Transcend Unsversity Press*. URL: <https://www.transcend.org/tup/index.php?book=1> (дата звернення: 28.04.2019).
6. Our mission statement. *Transcend Unsversity Press*. URL: <https://www.transcend.org/#about> (дата звернення: 28.04.2019).
7. Galtung Johan. Theories of Conflict. Definitions, Dimensions, Negations, Formations. *Transcend Unsversity Press*. URL: https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_Theories_Of_Conflict_single.pdf (дата звернення: 28.04.2019).
8. Galtung Johan. Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method), participants' and trainers' manual, United Nations Disaster Management Training Programme. Geneva, 2000. 178 p.
9. Galtung, Johan. *Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking*. Oslo : International Peace Research Institute. 1967, 2005. 238 p.
10. Fischer Dietrich. Johan Galtung: Pioneer of Peace Research. *Springer-Verlag Berlin Heidelberg*. 2013. Vol. 15. P. 14–15.
11. Політичний реалізм. URL: <http://uchebnik-online.com/131/1330.html> (дата звернення: 28.04.2019).